FAN VA TA’LIM YANGILIKLARI
ILMIY-METODIK JURNAL
ISSN 3093-8694 ◆ saen.uz
2026-yil
11-son

UDK: 372.881.111.1:811.512.133

Ganiyeva Dildora Sagdullayevna,
Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA FONETIKA O‘QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumta’lim maktablarida ona tili fanining fonetika bo‘limini o‘qitishni takomillashtirishning ilmiy-metodik va pedagogik asoslari tahlil qilingan. Fonetika ta’limining o‘quvchilarda to‘g‘ri talaffuz, nutq madaniyati, fonologik kompetensiya, urg‘u va intonatsiyadan o‘rinli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, amaldagi ta’lim jarayonida uchraydigan metodik muammolar, jumladan, an’anaviy o‘qitish usullarining ustuvorligi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan yetarli foydalanmaslik, individual yondashuvning sustligi hamda o‘quv materiallaridagi ayrim nazariy-metodik nomuvofiqliklar tahlil etilgan. Maqolada o‘zbek tilshunosligi va ona tili ta’limi tarixiga oid ilmiy qarashlar, xususan, Abdurauf Fitrat, Q. Ramazon, X. Qayumiy, A. G‘ulomov va H. Ne’matovlarning ilmiy-metodik yondashuvlari o‘rganilgan. Shuningdek, R. Lado, R. Mayer va B. Tomlinson kabi olimlarning qarashlari asosida fonetika o‘qitishda interfaol metodlar, multimedia vositalari, differensial yondashuv va amaliy mashqlar tizimini takomillashtirish zarurati asoslangan. Natijada fonetika ta’limi samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: fonetika, ona tili ta’limi, adabiy talaffuz, fonologik kompetensiya, nutq madaniyati, intonatsiya, urg‘u, metodik ta’minot, interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, fonetik mashqlar tizimi.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ФОНЕТИКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация. В статье анализируются научно-методические и педагогические основы совершенствования преподавания раздела фонетики в рамках предмета родного языка в общеобразовательных школах. Раскрывается значение фонетического образования в формировании у учащихся навыков правильного произношения, культуры речи, фонологической компетенции, а также правильного использования ударения и интонации. Рассматриваются основные методические проблемы современного образовательного процесса, включая преобладание традиционных методов обучения, недостаточное использование информационно-коммуникационных технологий, слабую реализацию индивидуального подхода и отдельные теоретико-методические несоответствия в учебных материалах. Изучаются научно-методические взгляды Абдурауфа Фитрата, К. Рамазана, Х. Каюми, А. Гуломова и Х. Неъматова, связанные с историей узбекского языкознания и преподавания родного языка. На основе научных подходов Р. Ладо, Р. Майера и Б. Томлинсона обосновывается необходимость совершенствования системы интерактивных методов, мультимедийных средств, дифференцированного обучения и практических фонетических упражнений. В результате разработаны методические рекомендации, направленные

на повышение эффективности преподавания фонетики в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: фонетика, обучение родному языку, литературное произношение, фонологическая компетенция, культура речи, интонация, ударение, методическое обеспечение, интерактивные методы, информационно-коммуникационные технологии, система фонетических упражнений.

IMPROVING THE TEACHING OF PHONETICS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Abstract. This article examines the scientific, methodological, and pedagogical foundations for improving the teaching of phonetics within the native language curriculum in general education schools. It highlights the importance of phonetics instruction in developing students' correct pronunciation, speech culture, phonological competence, and appropriate use of stress and intonation. The article also analyzes major methodological challenges in contemporary educational practice, including the dominance of traditional teaching methods, insufficient use of information and communication technologies, limited individualization of instruction, and certain theoretical and methodological inconsistencies in educational materials. Particular attention is paid to the scientific and methodological contributions of Abdurauf Fitrat, Q. Ramazon, X. Qayumiy, A. G‘ulomov, and H. Ne’matov in the history of Uzbek linguistics and native language education. Drawing on the approaches of R. Lado, R. Mayer, and B. Tomlinson, the article substantiates the need to improve interactive teaching methods, multimedia resources, differentiated instruction, and practical phonetic exercise systems. As a result, methodological recommendations aimed at increasing the effectiveness of phonetics instruction in general education schools are presented.

Keywords: phonetics, native language education, standard pronunciation, phonological competence, speech culture, intonation, stress, methodological support, interactive methods, information and communication technologies, phonetic exercise system.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta’lim mazmunini takomillashtirish, o‘quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish hamda ularni mustaqil fikrlashga yo‘naltirish ona tili ta’limining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish, adabiy til me’yorlariga rioya qilish, fikrni aniq, ravon va ta’sirchan ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishda fonetika bo‘limi muhim ahamiyat kasb etadi.

Fonetika tilning tovush tizimini o‘rganuvchi bo‘lim sifatida o‘quvchilarda nutq tovushlarini farqlash, ularni to‘g‘ri talaffuz qilish, so‘z urg‘usi va gap intonatsiyasidan o‘rinli foydalanish malakalarini shakllantiradi. Shu bilan birga, fonetik bilimlar imloviy savodxonlik, orfoepik me’yorlarga rioya qilish va nutq madaniyatini rivojlantirish uchun ham muhim nazariy-amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitish jarayonini kuzatish va mavjud metodik yondashuvlarni tahlil qilish mazkur yo‘nalishda ayrim muammolar mavjudligini ko‘rsatadi. Xususan, fonetik bilimlarning ko‘pincha nazariy ma’lumotlarni yodlash bilan cheklanib qolishi, talaffuz mashqlarining tizimli tashkil etilmasligi,

audio-video vositalardan foydalanish imkoniyatlarining to‘liq ishga solinmasligi o‘quvchilarning amaliy fonetik ko‘nikmalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bundan tashqari, o‘quvchilarning individual talaffuz xususiyatlari, hududiy shevalar ta’siri, yosh va psixologik imkoniyatlari ham fonetika o‘qitish metodikasini takomillashtirishni taqozo etadi.

Shu nuqtayi nazardan, umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitishning mazmuni, metodlari va vositalarini zamonaviy pedagogik talablar asosida qayta ko‘rib chiqish, tarixiy-metodik tajribalarni o‘rganish hamda samarali mashqlar tizimini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-metodik vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitishning mavjud metodik muammolarini aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy-metodik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ona tili ta’limining mazmuni, uning ilmiy-didaktik asoslari va o‘quv materiallarini tanlash masalasi pedagogika hamda metodika fanining muhim tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

I.Y. Lerner va M.N. Skatkin ta’lim mazmunini jamiyat tomonidan to‘plangan ijtimoiy tajribaning o‘quvchilar o‘zlashtirishi uchun tanlangan va metodik jihatdan qayta ishlangan qismi sifatida talqin qiladilar. Ushbu yondashuv ona tili ta’limida nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilshunosligi va ona tili ta’limi rivojida Abdurauf Fitratning ilmiy-metodik qarashlari alohida o‘rin tutadi. Olimning “O‘zbek tili qoidalari to‘g‘risida bir tajriba” va “Sarf” asarlarida nutq tovushlari, unli va undosh tovushlar, tovush o‘zgarishlari hamda ohangdoshlik hodisalariga oid muhim ma’lumotlar keltirilgan.

Fitrat o‘zbek tilining fonetik xususiyatlarini milliy til tabiatidan kelib chiqib o‘rganishga alohida e’tibor qaratgan. Uning qarashlarida tovush tizimini boshqa tillarning grammatik yoki fonetik qoliplari asosida emas, balki o‘zbek tilining ichki qonuniyatlari asosida o‘rganish tamoyili ustuvorlik qiladi. Bu yondashuv bugungi ona tili ta’limida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Q. Ramazon va X. Qayumiy tomonidan yaratilgan “Grammatika. Sarf” darsligida ham o‘zbek tilining tovush tizimi, unli va undosh tovushlar, ularning talaffuzi va imlosiga alohida e’tibor berilgan. Mazkur darslik tarixiy-metodik nuqtayi nazardan fonetik bilimlarni o‘quvchilarga yetkazish tajribasini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi.

A. G‘ulomov va H. Ne’matovning “Ona tili ta’limi mazmuni” asarida ona tili ta’limining mazmunini belgilash, o‘quv materiallarini tanlash va ularni o‘quvchilarning kommunikativ ehtiyojlariga moslashtirish masalalari yoritilgan. Mualliflarning ilmiy qarashlari ona tili ta’limida faqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish emas, balki ularni amaliy nutq faoliyatida qo‘llash muhimligini ko‘rsatadi.

Jahon tilshunosligi va metodikasi vakillaridan R. Lado til o‘rgatishda tovush tizimi, talaffuz va nutqiy mashqlarning o‘zaro aloqadorligiga e’tibor qaratgan. Uning qarashlari asosida fonetik ta’limda eshitish, farqlash, takrorlash va nutqiy vaziyatlarda qo‘llash faoliyatlarini birgalikda tashkil etish zarurligini anglash mumkin.

R. Mayerning multimedia orqali o‘rganish nazariyasi esa ta’lim jarayonida verbal va vizual axborotning uyg‘unligiga asoslanadi. Ushbu nazariya fonetika o‘qitishda audioyozuvlar, videolavhalar, artikulyatsion tasvirlar va interaktiv topshiriqlardan foydalanishning didaktik imkoniyatlarini asoslashga yordam beradi.

B. Tomlinsonning ta’lim materiallarini ishlab chiqish va moslashtirishga oid qarashlari o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, o‘quv materiallarini yosh, bilim darajasi va o‘zlashtirish imkoniyatlariga muvofiq tanlash zarurligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, R. Jakobsonning fonologik qarashlari nutq tovushlarining farqlovchi xususiyatlarini, fonemalarning til tizimidagi vazifasini anglashda muhim nazariy asos hisoblanadi.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, fonetika o‘qitish metodikasi lingvistik bilimlar, didaktik tamoyillar, psixologik xususiyatlar va zamonaviy ta’lim texnologiyalarining o‘zaro uyg‘unligiga asoslanishi lozim.

Shu bilan birga, o‘zbek tilining milliy fonetik xususiyatlarini maktab ta’limi mazmunida yetarlicha aks ettirish, tarixiy tajribalarni zamonaviy metodik yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish va amaliy mashqlar tizimini takomillashtirish masalalari qo‘shimcha ilmiy-metodik tadqiqotlarni talab etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitish jarayonini takomillashtirishga doir ilmiy-metodik qarashlarni aniqlash va umumlashtirish maqsadida nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tarixiy-pedagogik tahlil, tizimlashtirish hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

Tarixiy-pedagogik tahlil metodi yordamida o‘zbek tilshunosligi va ona tili ta’limi tarixida fonetika bo‘limining yoritilishi, xususan, A. Fitrat, Q. Ramazon va X. Qayumiy darsliklaridagi fonetik materiallar o‘rganildi.

Qiyosiy tahlil asosida tarixiy darsliklarda berilgan fonetik ma’lumotlar bilan zamonaviy ona tili ta’limida qo‘llanilayotgan nazariy va amaliy materiallarning o‘zaro o‘xshash hamda farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Ilmiy-metodik tahlil orqali R. Lado, R. Mayer, B. Tomlinson, A. G‘ulomov va H. Ne’matovlarning ta’lim mazmuni, fonetik ko‘nikmalarni shakllantirish va o‘quv materiallarini takomillashtirishga oid qarashlari umumlashtirildi.

Tizimli yondashuv asosida fonetika o‘qitishdagi mavjud muammolar ularning kelib chiqish sabablari, bartaraf etish yo‘llari va kutiladigan pedagogik natijalar bilan o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqildi.

Tadqiqotning metodologik asosini ta’limning ilmiylik, izchillik, uzviylik, tushunarlilik, amaliy yo‘naltirilganlik va individuallashtirish tamoyillari tashkil etdi.

Ushbu metodlar asosida fonetika o‘qitishni takomillashtirishning quyidagi asosiy yo‘nalishlari belgilandi:

fonetik nazariy bilimlarni amaliy mashqlar bilan uyg‘unlashtirish;
o‘quvchilarning adabiy talaffuz ko‘nikmalarini rivojlantirish;
interfaol va kommunikativ metodlardan foydalanish;
audio-video va multimedia vositalarini ta’lim jarayoniga tatbiq etish;
individual va differensial yondashuvni rivojlantirish;
o‘qituvchilarning fonetik va metodik kompetensiyasini oshirish.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitishning ilmiy-metodik asoslari tahlil qilinib, mazkur jarayon samaradorligiga ta’sir ko‘rsatuvchi bir qator muammolar va ularni bartaraf etish yo‘nalishlari aniqlandi.

Birinchidan, fonetika o‘qitishda nazariy bilimlarning ustuvorligi va amaliy mashqlarning yetarli tizimlashtirilmaganligi o‘quvchilarning talaffuz ko‘nikmalarini rivojlantirishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli fonetik bilimlarni o‘zlashtirish jarayonida tinglash, farqlash, tahlil qilish, talaffuz qilish va mustaqil nutqda qo‘llash bosqichlarini izchil tashkil etish zarur.

Ikkinchidan, fonetika darslarida interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshirishga xizmat qiladi. Jumladan, rolli o‘yinlar, fonetik diktantlar, tovushlarni farqlash mashqlari, intonatsion topshiriqlar, tez aytishlar va muammoli nutqiy vaziyatlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning fonologik kompetensiyasini rivojlantirish mumkin.

Uchinchidan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish fonetik ta’limning amaliy imkoniyatlarini kengaytiradi. Audioyozuvlar, videolavhalar, talaffuz namunalari, interaktiv mashqlar va elektron ta’lim resurslari yordamida o‘quvchilar tovushlarning talaffuz xususiyatlarini eshitish va kuzatish orqali o‘zlashtiradilar.

To‘rtinchidan, individual yondashuv fonetika o‘qitishning muhim sharti sifatida belgilandi. Chunki o‘quvchilarning talaffuz ko‘nikmalari, fonematik eshitish qobiliyati va nutqiy rivojlanish darajasi bir xil emas. Shu bois mashqlarni o‘quvchilarning individual imkoniyatlariga moslashtirish lozim.

Beshinchidan, fonetika o‘qitish mazmunini takomillashtirishda tarixiy darsliklar tajribasini o‘rganish ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, Fitratning o‘zbek tilining milliy fonetik xususiyatlariga oid qarashlari zamonaviy dars materiallarini ishlab chiqishda nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Tadqiqot natijasida fonetika o‘qitishdagi pedagogik muammolar, ularning sabablari, takomillashtirish yo‘nalishlari va kutiladigan natijalar quyidagi jadvalda umumlashtirildi.

1-jadval. Umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitishdagi muammolar va ularni takomillashtirish yo‘nalishlari

Pedagogik muammo	Kelib chiqish sabablari	Takomillashtirish yo‘nalishlari	Kutiladigan natija
Talaffuz va intonatsiya xatolari	Amaliy mashqlarning yetarli emasligi	Intonatsion mashqlar, rolli o‘yinlar, tez aytishlar	Adabiy talaffuz va nutq madaniyati rivojlanadi
AKT vositalaridan cheklangan foydalanish	Audio-video materiallarning yetarli qo‘llanilmasligi	Multimedia, audioyozuv va interaktiv dasturlardan foydalanish	Eshitish va talaffuz ko‘nikmalari takomillashadi
Individual yondashuvning sustligi	O‘quvchilarning individual xususiyatlari yetarli hisobga olinmasligi	Differensial mashqlar va individual topshiriqlar	Har bir o‘quvchining rivojlanish imkoniyati hisobga olinadi
Metodik materiallarning nomu kammalligi	Nazariy ma’lumotlar va amaliy topshiriqlar uyg‘unligining yetishmasligi	O‘quv materiallarini qayta ko‘rib chiqish va tizimlashtirish	Ta’lim mazmunining izchilligi va amaliy samaradorligi oshadi
O‘qituvchilarning metodik tayyorgarligi	Zamonaviy fonetik metodlardan foydalanish tajribasining cheklanganligi	Malaka oshirish kurslari, seminarlar va metodik treninglar	Fonetika darslarini tashkil etish sifati yaxshilanadi

Jadval tahlili shuni ko‘rsatadiki, fonetika o‘qitish samaradorligi faqat alohida metod yoki vositaga emas, balki o‘quv mazmuni, metodik ta’minot, pedagogik yondashuv va o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi uyg‘unligiga bog‘liq.

Shuningdek, fonetik mashqlarni quyidagi izchillikda tashkil etish maqsadga muvofiq:

Eshitish va idrok etish: o‘quvchilarga tovush, bo‘g‘in, so‘z va gaplarning talaffuz namunalarini tinglatish.

Farqlash va tahlil qilish: o‘xshash tovushlarni, urg‘u va intonatsiya farqlarini aniqlash.

Takrorlash va talaffuz qilish: tovushlar, so‘zlar va gaplarni adabiy talaffuz me’yorlariga muvofiq aytish.

Nutqiy vaziyatda qo‘llash: o‘rganilgan fonetik bilimlardan dialog, monolog va mustaqil nutqda foydalanish.

O‘z-o‘zini nazorat qilish: o‘z talaffuzini audioyozuv bilan solishtirish, xatolarni aniqlash va tuzatish.

Mazkur bosqichlar fonetik bilimlarning amaliy ko‘nikmaga aylanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitishni takomillashtirish masalasi faqat o‘qitish metodlarini yangilash bilan cheklanmaydi. Bu jarayon, eng avvalo, ona tili ta’limining mazmunini qayta ko‘rib chiqish, o‘quv materiallarini milliy til xususiyatlari asosida takomillashtirish va nazariy bilimlarni amaliy nutq faoliyati bilan uyg‘unlashtirishni talab qiladi.

Ta’lim mazmuni insoniyat taraqqiyotining barcha davrlarida dolzarb masalalardan biri bo‘lib kelgan. «Nimani o‘qitish va qanday o‘qitish kerak?» degan savol ta’lim tizimining mazmuni va metodikasini belgilashda asosiy mezon hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, fonetika bo‘limi mazmunini shakllantirishda o‘quvchilarning yosh xususiyatlari, tilning milliy tabiati va zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir.

O‘zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi ona tili ta’limi mazmuniga bo‘lgan munosabatning yangilanishiga sabab bo‘ldi. Mustaqillik davrida o‘zbek tilshunosligida shakllangan yangi ilmiy yo‘nalishlar, xususan, substansial tilshunoslikning rivojlanishi til va nutq hodisalarini farqlash, til birliklarining mohiyatini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Biroq tilshunoslikdagi nazariy yangilanishlar maktab darsliklari va metodik materiallarda har doim ham izchil aks etmaydi. Ayrim hollarda nazariy talqinlarning o‘zaro nomuvofiqligi yoki fonetik hodisalarni tushuntirishda bir-biridan farqli yondashuvlarning qo‘llanishi o‘quvchilarda mavzuni o‘zlashtirish bilan bog‘liq qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Bu borada o‘zbek tilining milliy fonetik xususiyatlarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Xususan, unli va undosh tovushlarning talaffuzi, tovush o‘zgarishlari, bo‘g‘in, urg‘u, ohang va intonatsiya hodisalarini o‘qitishda tilning o‘ziga xos qonuniyatlariga tayanish lozim.

Abdurauf Fitratning fonetikaga oid qarashlari bu masalada muhim tarixiy-metodik manba hisoblanadi. Olim o‘zbek tilining tovush tizimini milliy xususiyatlar asosida tavsiflashga intilgan. Uning unli tovushlar, tovush o‘zgarishlari va ohangdoshlik hodisalariga oid mulohazalari o‘zbek tilining fonetik tabiatini anglashda tarixiy ahamiyatga ega.

Fitratning ilmiy yondashuvlarini zamonaviy fonetik nazariyalar bilan aynan bir xil deb qarash to‘g‘ri bo‘lmaydi. Biroq uning o‘zbek tilining ichki xususiyatlariga tayanish tamoyili bugungi ta’lim mazmunini milliy til xususiyatlariga muvofiq takomillashtirish uchun metodologik ahamiyatga ega.

Q. Ramazon va X. Qayumiy darsliklarida tovushlar, ularning talaffuzi, imlosi va bo‘g‘in masalalariga e’tibor qaratilganligi fonetik bilimlarni o‘quvchilarga yetkazish tarixini o‘rganishda muhimdir. Ushbu darsliklar tahlili nazariy materiallarni berish bilan bir qatorda, ularni mustahkamlash uchun mashqlar tizimini yaratish zarurligini ham ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’limda fonetika o‘qitishning samaradorligini oshirish uchun R. Lado ilgari surgan eshitish va talaffuz mashqlarini uyg‘unlashtirish yondashuvi, R.

Mayerning multimedia orqali o‘rganish nazariyasi hamda B. Tomlinsonning o‘quv materiallarini moslashtirishga oid qarashlaridan foydalanish mumkin.

Bunda multimedia vositalari shunchaki ko‘rgazmali material sifatida emas, balki aniq didaktik maqsadga xizmat qiladigan ta’lim vositasi sifatida qo‘llanishi lozim. Masalan, tovushlarning artikulyatsion xususiyatlarini tasvirlovchi videolar, talaffuz namunalari, audioyozuvlar va o‘z-o‘zini tekshirish topshiriqlari o‘quvchilarning fonetik bilimlarini mustahkamlash imkonini beradi.

Individual yondashuv masalasida esa o‘quvchilarning talaffuzidagi farqlarni aniqlash va ularni bartaraf etishga yo‘naltirilgan mashqlarni ishlab chiqish muhimdir. Bunda o‘quvchilarning shevaga xos nutq xususiyatlarini avtomatik ravishda xato deb baholamasdan, adabiy talaffuz me’yorlari bilan farqlarini tushuntirish pedagogik jihatdan to‘g‘ri hisoblanadi.

Shuningdek, fonetika darslarida baholash mezonlari faqat nazariy savollarga javob berish bilan cheklanmasligi kerak. O‘quvchining tovushlarni farqlashi, so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilishi, urg‘u va intonatsiyadan o‘rinli foydalanishi, mustaqil nutqda fonetik me’yorlarga amal qilishi ham hisobga olinishi lozim.

Demak, fonetika o‘qitishni takomillashtirish tarixiy tajriba, zamonaviy lingvistik bilimlar, interfaol metodlar va individual pedagogik yondashuvni birlashtirgan yaxlit metodik tizimni shakllantirishni taqozo etadi.

XULOSA

Umumta’lim maktablarida fonetika o‘qitishni takomillashtirish ona tili ta’limining sifatini oshirish, o‘quvchilarning fonologik kompetensiyasi va nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Maqolada olib borilgan ilmiy-metodik tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Fonetika bo‘limini o‘qitishda nazariy bilimlarni amaliy nutqiy faoliyat bilan uzviy bog‘lash zarur. O‘quvchilar tovush, bo‘g‘in, urg‘u va intonatsiya haqidagi bilimlarni nafaqat o‘zlashtirishi, balki ularni og‘zaki nutqda to‘g‘ri qo‘llay olishi lozim.

2. An’anaviy eshitish va takrorlash mashqlarini interfaol, kommunikativ va muammoli topshiriqlar bilan boyitish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga xizmat qiladi.

3. Audio-video materiallar, multimedia vositalari va interaktiv dasturlardan maqsadli foydalanish fonetik bilimlarni o‘zlashtirish jarayonini ko‘rgazmali va amaliy jihatdan samarali tashkil etish imkonini beradi.

4. O‘quvchilarning individual talaffuz xususiyatlari, fonematik eshitish qobiliyati va nutqiy rivojlanish darajasini hisobga olish asosida differensial mashqlar tizimini yaratish maqsadga muvofiq.

5. O‘zbek tilshunosligi tarixida yaratilgan ilmiy va metodik merosni, xususan, Abdurauf Fitrat, Q. Ramazon va X. Qayumiylarning fonetikaga oid qarashlarini zamonaviy ta’lim mazmuni bilan uyg‘unlashtirish zarur.

6. Ona tili darsliklaridagi fonetik materiallarni ilmiy jihatdan aniqlashtirish, nazariy ma’lumotlar va amaliy mashqlar o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash ta’lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

7. Fonetika o‘qitish sifatini oshirish uchun o‘qituvchilarning kasbiy va metodik kompetensiyasini muntazam rivojlantirish, ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar va fonetik ta’lim vositalaridan foydalanishga yo‘naltirish lozim.

Umuman olganda, fonetika o‘qitish metodikasini takomillashtirish tarixiy tajriba, milliy til xususiyatlari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining uyg‘unligiga asoslanishi kerak. Ana shunday yondashuv orqali o‘quvchilarda adabiy talaffuz, ongli nutqiy faoliyat, fonologik kompetensiya va yuksak nutq madaniyatini shakllantirish uchun zarur pedagogik sharoit yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Йўлдошева Д. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талаблари асосида таълим мақсадини белгилашнинг дидактик асослари. – Тошкент: Фан, 2006.

2. Ғуломов А., Неъматов Ҳ. Она тили таълими мазмуни. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995.

3. Фитрат А. Танланган асарлар. IV жилд. – Тошкент, 2006. – Б. 36.

4. Ramazon Q., Qayumiy X. Grammatika. Sarf. O‘rta maktablar uchun darslik. I qism. – Toshkent: O‘quvpeddavnashr, 1937. – 149 b.

5. Lado R., Charpenter Ch. English Pronunciation: Exercises in Sound Segments, Intonation, and Rhythm. An Intensive Course. (Nashr yili va nashriyot ma’lumotlarini asl nusxa asosida aniqlashtirish lozim.)

6. Jakobson R. Phonological Studies. – The Journal of the Acoustical Society of America yoki boshqa nashr emas, asl bibliografik manba bo‘yicha aniqlashtirish talab etiladi. Berilgan ma’lumot: Vol. 41, No. 1, 1965, pp. 77–88. https://www.jstor.org/stable/411853